

Жыйынтыктар:

1. Студенттердин болочоктогу чыныгы физика мугалими болуп калыптануусунда мотивациялык мамиленин маани-маңызын түзгөн схемалардын жардамында маанилүү түшүнүктөрдүн өз ара байланыштарын колдонуу менен студенттин окуу-таануу ишмердүүлүгүнө карата мамилесине колдонуу маселелери каралды;

2. Эффективдүү педагогикалык кызматташуунун, ийгиликтин, субъектилик тажырыйбанын ой жүгүртүү формаларынын кырдаалынын өнүгүшү–инсандык багыттагы билим берүүдөгү билим берүү компетенттүүлүгүн калыптандыруу шартына талдоо жүргүзүлдү.

Колдонулган адабияттар:

1. **Карасова, И.С.** Изучение фундаментальных физических теорий на факультативных занятиях в средней школе [Текст] / И.С. Карасова, П.В. Пекин. – Челябинск: ЧИПКРО, 1990. – 256 с.
2. **Мамбетакунов, Э.М.** Педагогикалык жогорку окуу жайларында физиканы окутуу [Текст] / Э.М. Мамбетакунов, М. Жораев.- Бишкек, 2014. - Б.100 - 102.
3. **Выготский, Л.С.** Педагогическая психология [Текст] / Л.С. Выготский.- М.: Педагогика, 1991.– 480 с.
4. **Леонтьев, А.Н.** Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977.– С. 239 - 304.
5. **Столяренко, Л.Д.** Педагогическая психология [Текст] / Л.Д. Столяренко // Учебники и учебные пособия. – Ростов – на - Дону: Феникс, 2003.– 544 с.
6. **Горбачева, А.А.** Инновационные технологии в преподавании физики [Текст] / А.А.Горбачева, М.Г.Салиева // Наука. Образование. Техника.- Ош: КУУ, 2014.- №2.- С. 32 - 35.
7. **Горбачева, А.А.** Аналогии и модели – методы сравнения схожих закономерностей при обучении физике [Текст] / А.А.Горбачева, С.К. Бердибекова // Наука. Образование. Техника. - Ош: КУУ, 2015. - №1.- С. 62 - 66.
8. **Маданбекова, Ж.А.** Проверка и оценка знаний учащихся в обучении физики [Текст] / Ж.А. Маданбекова // Наука. Образование. Техника. - Ош: КУУ, 2015. - №1.- С.66 - 70.

Поступила в редакцию 04.02.2021 г.

УДК 3. 37.378

Былыкова М.М.

преп. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика

СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП - БИЛҮҮ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ЖАНА ЧЫГАРМАЧЫЛЫК АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН УСУЛДАРЫ

Бул макалада изилдөөнүн предмети катары жогорку окуу жайында педагогикалык дисциплиналарды окутуу процесси каралган. Жогорку окуу жайында семинардык сабактарды окутууда студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн жана чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн айрым усулдарын колдонууну аныктоо максатында изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Студенттердин таанып-билүү жана чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү үчүн эвристикалык баарлашуу, “мээге чабуул”, “тегерек стол”, “ишмердүүлүк оюну”, практикалык иштердин мелдеши жана аларды талкуулоо илимий усулдары колдонулган. Ал усулдардын негизинде студенттердин таанып-билүү жана чыгармачылыгын өнүктүрүүнүн шарттары аныкталып, бир топ конкреттүү сунуштар берилген. Студенттердин чыгармачылыгын өркүндөтүүдө активдүү

окутуунун таасири көп экендиги да ачыкталган. Алынган жыйынтыктар жогорку окуу жайында педагогикалык дисциплиналарды окутуу процессин жакшыртууга өбөлгө түзөт. Бул макаладагы материалдар жогорку окуу жайлардын окутуучулары үчүн семинардык сабактарда колдонууга сунушталат.

Негизги сөздөр: активдүү окутуу; мээге чабуул; топтук окуу; тегерек стол; семинардык сабак; лабораториялык сабак; практикалык көнүгүүлөр.

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ СЕМИНАРСКИХ ЗАНЯТИЙ

В данной статье в качестве предмета исследования рассматривается процесс преподавания педагогических дисциплин в высшем учебных заведениях. Исследования были проведены с целью определения использования некоторых методов развития познавательной деятельности и творческой активности студентов при преподавании семинарских занятий в высшем учебном заведении. Для развития познавательной и творческой активности студентов были использованы следующие методы: метод эвристического общения, «мозговой штурм», «круглый стол», «деловая игра», соревнования практических работ и их обсуждение. На основе этих методов определены условия развития познавательных и творческих способностей студентов, даны конкретные рекомендации. Также было обнаружено, что активное обучение оказывает большое влияние на развитие творческих способностей студентов. Полученные результаты будут способствовать улучшению процесса преподавания педагогических дисциплин в высшем учебном заведении. Материалы этой статьи рекомендуется преподавателям вуза для использования на семинарских занятиях.

Ключевые слова: активное обучение; мозговой штурм; групповое чтение; круглый стол; семинар; лабораторные занятия; практические упражнения.

METHODS FOR THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY AND CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS

Higher education as a subject of study of this article in the summer provides for the process of teaching pedagogical disciplines. When conducting seminars in a higher educational institution, the cognitive activity and creativity of students of individual methods of developing physical activity for the purpose of research. Recognition of students and creative activity of children. conversation "brainstorming", game activities "round table competition of practical works and methods of their discussion is used. It recognizes students on the basis of methods, determining the conditions for the development of culture and creativity. Specific recommendations are given. Student creativity The fact that active learning has a great influence on improvement, also identified. Results in higher educational institution to improve the process of teaching pedagogical disciplines contributes to. This article is recommended for university professors for use in seminars.

Key words: active learning; brainstorming; group learning; round table; seminar; laboratory lesson; practical exercises.

Активдүү окутуу ыкмаларын колдонуп практикалык сабактарды уюштурууда мугалим студенттердин ой жүгүртүүсүн алдын-ала программалоо, алардын таанып-билүү иш-аракеттерин туура багытка багыттап, билим берүү тапшырмаларын аткарууда ассимиляция процесстерин алыстан башкарууну камсыз кылат. Ошондой эле, мугалим топтук

талкуулоолордо окуучулар менен түз байланышып, алардын ой-пикирлерине түздөн-түз көзөмөл жүргүзүп, талкуу учурунда аларды аныктап, оңдоп турушу керек. Демек, жигердүү окутуу ыкмаларын колдонуп топтук сабактын формалары эки тапшырманын чечилишин камсыз кылат: бир жагынан, студенттердин окуу материалын өздөштүрүүсүнүн билим берүү маселелерин чечүү жолу, экинчи жагынан, мугалимдин бул процессти өздөштүрүү, студенттердин үйрөнгөндөрүн тактап, оңдоп, билим берүүдө тарбия эффектин түзүү. Топтук сабактан мындай натыйжа окуучулардын теориялык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүчү, фактыларды, окуяларды, кубулуштарды алардын келип чыгуу жана өнүгүү шарттарын талдоо жөндөмүн калыптандырган билим берүүчү баарлашууну мыкты уюштуруу менен гана мүмкүн болот. Билим берүүдө талкуулоону уюштуруу жана башкаруу өзүнүн ыкмасын талап кылат [1, 202].

Талкуу интерактивдүү окутуунун негизги ыкмаларынын бири болуп саналат, анткени ал студенттердин акыл-эс активдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк гана бербестен окутуунун ар кандай түрүнө ылайыктуу, аларды семинарларда, практикалык жана лабораториялык сабактарда да колдонууга болот.

Интерактивдүү окутуунун бир түрү болгон тарбиялык талкууну колдонуу менен топтук сабактарды уюштуруунун жана өткөрүүнүн өзгөчөлүктөрүн карап чыгалы. Эгерде биз талкууну психикалык жактан (ой-жүгүртүү жана сүйлөө) иш-аракет катары карасак, анда төмөнкүдөй көрүнүш пайда болот: талкуунун максаты - көйгөйдү чечүү; анын каражаттары-божомолдорду ортого салып жана талаш-тартышта сыноо; натыйжа-жыйынтык, катышуучулардын бардыгын же көчүлүгүн канааттандырган жыйынтык.

Окуу жайларда талкууну колдонуп, бардык студенттер тарабынан “талаш-тартыш” көйгөйү тереңирээк талдоо жана түшүнүү зарыл, ошондуктан алар тараптан тема жакшы өздөштүрүлөт, экинчиден, студенттердин ой-жүгүртүү сезимин ойготуп окууга болгон кызыгуусун арттыруу керек, таанып-билүүчүлүк иш-аракетин өркүндөтүп, изилденип жаткан предметти тереңирээк өздөштүрүшөт.

Үчүнчүдөн, аткарылган бардык жумуштардан кийин, мугалим маанилүү натыйжага жетишет - талаш-тартыштарды “оюн эрежелерин” сактоо менен цивилизациялуу алкакта өткөрүү. Студенттер талкууга катышууну, ошондой эле аны өткөрүүнүн ыкмасын үйрөнүшөт [2, 42].

Семинарларды талкуулоо ыкмасы менен өткөрүү төмөнкү суроолорго жооп берүү маанилүү: талкууланып жаткан көйгөйлөрдү чагылдыруу (тагыраагы алардын саны) жана аларды талдоонун тереңдигинин ортосундагы оптималдуу катышка кантип жетүүгө болот; китепти жаттап алуунун же жөн гана окуп отуруунун ордуна окулган нерсени изилдеп, көйгөйлөр жөнүндө ой жүгүртүүнү кандай жол менен жетүү керек; сүйлөгөндө өз ойлорун айтуусу жана окуган китептер боюнча корутундулары мазмундуу болушу; кантип пассивдүү студенттерди активдештирүү, же тескерисинче көп маанисиз сүйлөгөн адамдарга чектөө коюу; туура эмес ой жүгүртүү же окуганды туура эмес чечмелөө менен кантип күрөшүүгө болот?

Семинарда талкуулоону колдонуу менен окутуучу (практикалык) сабакты даярдоо жана өткөрүү иш-аракеттеринин жалпы схемасы: ушул темадагы семинардын максаты жөнүндө ойлоону; семинардын суроолорун тандоо жана түзүү; семинарда талкуулоо үчүн кошумча суроолорду иштеп чыгуу; студенттерди семинарга даярдоо боюнча практикалык

тапшырмаларды иштеп чыгуу; топко негизги суроолорду берүү; студенттердин сүйлөгөн сөздөрүн, суроолорун менен жоопторун угуу жана талкулоо үчүн негизги, кошумча суроолорду коюу; сын пикирлердин жүрүшүндө суроолор, өзгөртүүлөр, толуктоолор жана түшүндүрмөлөр сыяктуу ой-жүгүртүүлөр; семинарды жыйынтыктоо жана келеркиге маселелерди түзүү; максатка жетишүү даражасын баалоо; келечектеги жыйынтыктар [3,21]. Семинардын планы усулдук жактан алганда эмнени билдирет?

Мугалим кагаз жүзүндө же өзүнүн оюндагы планын жыйынтыктап билдирет: кандай көндүмдөр колдонула тургандыгын тереңирээк билүү керек.

Мисалы, мугалим психология предметин же башка конкреттүү көйгөйдү (инсандык, жеке мамиле же иш-аракет) тереңирээк түшүнүүгө жетишүүнү каалайт жана ошол эле учурда аларды генетикалык келип чыгыш көйгөйүнөн баштап (анын пайда болушуна эмне себеп болгонун) учурдагы абалына чейин кандайча талдоо керектигин үйрөтүүнү каалайт, гипотезаларды сунуштоо процесси, тастирлөө жана тастыктоо жол-жоболорун аныктоо аркылуу. Эгерде ар бир семинарда: талкууда бул максатка жарым-жартылай жетишсе, анда студенттер илимий көйгөйлөрдү талдоонун жол-жоболорун гана билип калбастан, алардын мазмунун өздөштүрүшөт. Талкууну иштеп чыгуу үчүн суроолорду тандоо жана түзүү толугу менен коюлган максатка баш ийет. Алар пландын негизги суроолоруна киргизилип конкреттештирилет. Эгерде мугалим студенттердин ой жүгүртүүсүн көйгөйлөрдү теориялык талдоого топтосо, анда талкуу маселеси эс тутумдарга эмес, ой жүгүртүүлөргө негизделген жооп талап кылгандай болушу керек [4, 128].

Студенттерди даярдоодо практикалык тапшырмаларды иштеп чыгууда материалдардын мазмуну боюнча башка практикалык сабактан айырмаланбайт, ошондой болсо дагы усулдук планда бир өзгөчүлүк бар.

Семинарда даярдануудагы тапшырма практиканы талдоо жана теорияда позицияны өздөштүрүү аркылуу теорияны тереңирээк түшүнүүгө багытталгандыгын семинарда талкуулоого болот. Практикалык сабакта, эреже катары, студенттер белгилүү теорияны практикада колдонууну үйрөнүшөт. Талкуу-семинарда (теориялык сабак) практикалык тапшырмалар теорияны өздөштүрүүгө кызмат кылат, ал эми практикалык сабакта теория практикалык көйгөйлөрдү жакшыраак түшүнүүгө жардам берет. Айырма ушунда. Студенттер семинардын планына коюлган суроо-тапшырмаларды даярдап келишет жана алардын ар бири ошол суроолор боюнча өз пикирин айта алышат. Мугалимден, анын усулдук чеберчилигинен гана студент өз оюн эркин тартынбай бөлүшө алат. Талаш, талкуу семинарда сүйлөгөндөр ар кандай көз караштарды билдиришкенде гана болот. Семинардын башка катышуучулар айткандарынан айырмаланып, оригиналдуу ойду ачык айтуу студенттен тайманбастыкты талап кылат, анткени көбүнчөсү башкаларга шылдың болуп калуудан коркушат (мындай көрүнүш көбүнчө биринчи курстун студентине таандык). Демек бул жерде мугалимдин ролу чоң: ал өзүн кандай алып барса, талкуу ошого жараша болот. Эң негизгиси, талаш-тартыштардын жообун жана билдирүүлөрдү угууда педагогикалык такт болуш керек, бирок ошол эле учурда талкууга активдүү катышып, анын жүрүшүнө, жыйынтыгына оң таасирин тийгизип, өзүнүн оюн студенттерге таңуулабастан, алардын ой жүгүртүүсүн шыктандыруу керек. Бул жерде мугалимдин искусство менен чектешкен усулдук чеберчилиги даана байкалат.

Ошентип семинар-талкууну уюштуруунун ыкмасы же тагыраак айтканда, билим берүү талкуусун уюштуруу жана башкаруу ыкмасы кандай? Эгерде биз талкууну алып барып

жаткан мугалимдин иш-аракетине көңүл бөлсөк, анда талкууну башкаруу процесси төмөнкү ырааттуулукка окшош болот: кириш сөздө сабактын темасын ачууга, максатына жетүү үчүн багыт берилет: ал эми ага жетүүгө мугалим да студенттер дагы аракет кылышат. Бул жерде сабакты эркин талкуу түрүндө өткөрүүнүн тартиби жөнүндө кыскача баяндалат. Семинар сабагынын планына ылайык сөздү биринчи студентке берүү (өз ыктыярынын негизинде).

Студенттин баяндамасын кунт коюп угуңуз, анын мазмунун жана логикасын сактаңыз. Эгерде кеп мазмуну коюлган суроого же декларативдүү (негизсиз, сүрөттөөчү, "китеп") суроодон четтесе, студенттин өз ойлору камтылбаса, ал китепте окулган же лекцияда угулган нерселердин кайталап жаткан болсо, анда мугалим суроо берет. Мисалы: “Эмне себептен сиз мындай ойлоп жатасыз?” же “Сиздин жообуңуздуң тема менен кандай байланышы бар?”, “Кандай тыянакка келсек болот?” ж.б.

Эгерде баяндоочу жооп таппаса, анда суроо тайпага берилет дагы каалоочу жооп берсе болот.

Эгерде туура жооп табылбаса, туура жооп табылганча талкуу улана берет.

Ошентип, талкуу ыкмасын сабактын бардык түрлөрүнө колдонсо болот: лекциялардан лабораторияга чейин. Анын натыйжалуулугу студенттердин ой жүгүртүүсүн канчалык активдештирүүгө мүмкүн болгону жана бул кандай деңгээлде билим сапатын өздөштүрүүгө, изилденип жаткан маселелерге кызыгуу, адабият менен андан ары өз алдынча иштөө процессинде тереңирээк иликтөөнү каалоо менен шартталган.

Талкууну башкарууда мугалимдин иш-аракеттеринин жогоруда келтирилген тизмесине кирбеген кээ бир усулдук тизмелер бар. Биринчиден, бул туура эмес көз-караш айтылса, башкача айтканда, бурмаланган түшүнүк, ачыктан-ачык жаңылыштык болсо эмне кылуу керек. Тажрыйбасыз мугалимдер сүйлөп жаткан адамдын оозуна туура фразаны түзүп, кырдаалды тезинен оңдоого аракет кылышат. Усулдук жактан мындай аракет максатка ылайыксыз. Мындай учурда мугалим топко кайрылса жакшы болот: “Төмөнкүчө ой айтылды... Баарыңар макулсуңарбы же башка ойлор да барбы?” же болбосо: “Кимде толуктоо же сунуштар бар?” Бул кайрылуу менен, ал башкалардын ой жүгүртүүсүн шыктандырат, алардын же досунун катасын оңдоо үчүн маселени активдүү талкуулоого катыштырат. Бул – биринчиден. Ал эми экинчиден болсо, ката кетирген студенттин өзүн-өзү баалоосун түшүрбөстөн колдоо көрсөтүп, өз оюн ачык билдирүү керек деген ишеним сезимин өстүрүү зарыл. Эми ал ката кетирсе эч нерсе болбойт - алар аны оңдоп, туура түшүнүүгө жардам берерин сезет. Жалпысынан алганда, студенттердин өзүлөрүнүн катышуусу менен жаңылыш ойлорду оңдоп-түзөө талкуунун бардык катышуучулары үчүн чоң мааниге ээ [5, 217].

Дагы бир усулдук жагы – семинар-талкууну өткөрүү убактысын жөнгө салуу. Чындыгында, талкуу канчалык жигердүү болсо, ал ошончолук жакшы (кызыктуу жана натыйжалуу), бирок берилген окуу убактысына жетиштирүү кыйынга турат. Мындай учурда эмне кылуу керек? Мунун чече турган эки жолу бар: же талкуунун катышуучуларын шаштыруу жана семинардын планынын бардык суроолорун талкуулоого убакыт табуу, же жоопсуз калган суроолорду четке кагып, жигердүү талкууну жараткан суроого көңүл буруу. Биринчи учурда, “пандуу түрдө” аткаrsa болот, бирок талкуу дароо кызыксыз болуп, калган маселелерди талкуулоо көңүлсүз, формалдуу болот да, эсте калбайт. Демек, бул кырдаалдан чыгуунун экинчи варианты психологиялык жактан негизделген, мугалим активдүү талкуулоого бир маанилүү суроону пландаса, талкуунун максатына жетет.

Дагы бир кичинекей, бирок олуттуу усулдук суроо: активдүү эмес студенттерди кантип сүйлөтүүгө болот? Эмне үчүн алардын айрымдары «жигердүү» унчукпай жатышат? Билбегендиктенби? Оо эки түшүндүрө алышпайбы? Эл алдында сүйлөй алышпайбы? Же алар өз ойлорун оозеки айтууга көп маани беришпейт, бирок башкаларды угууну артык көрүшөбү? Бул суроолорго жооп издөө бир жоопко алып келди: негизги себеп - оозеки сүйлөө көндүмдөрүнүн жоктугу, анткени бул көндүмдү эч ким эч жерде окутпайт, жана бардыгы өз алдынча үйрөнүшөт, ошондуктан мындай жөндөмдөр бардыгында эле боло бербейт. Демек, студентти оозеки сүйлөөгө, өз оюн ачык айтууга, өз оюн коргоого кантип үйрөтүүгө болот деген суроо туулат. Кантип үйрөтсө болот? Жалпы психологиялык мыйзамдарга ылайык иш-аракет жөндөмүн калыптандыруу, башкача айтканда, оозеки презентациялоону практикалоо. Эл алдында сүйлөө коркунучун кантип жеңүүгө болот? Бул жерде усул “кичинеден” баштоону сунуштайт: баарлашуу учурунда унчукпаган адамды сөзгө тартуу, сөзгө катышуу ар кандай ой- пикирин кубаттоо.

Бул техника көп учурда кемчиликсиз иштейт, анткени унчукпаган окуучунун өз пикири бар, ал туурабы же жокпу, мугалим айтпайт, бирок анын оюнун өзгөчүлүгүн белгилейт. Бирок студент чындыктын өз тарабында экенине толук ишенип, өз оюн айтат. Эгерде мугалим дайыма эле ушундай кылса, анда бир гана студент эмес, башка унчукпаган студенттер дагы өз ой- пикирлерин ээн эркин айта алышат. Жалпысынан, талкууну башкаруу үчүн, эрежени өзгөрүлгүс болушу зарыл: эч качан айтылган көз караштарды сынга албоо, андан тышкары, туура эмес позиция, туура эмес ой-пикир же теория үчүн эч кимди шылдыңдабоо. Педагогикадагы талкуулоо - бул теориянын тууралыгын аныктоо эмес, студенттердин теориянын жардамы менен практикалык көйгөйдү кандайча түшүнгөндүгү жөнүндө. Бир эмес, ар кандай ойлордун болушу (бул сөзсүз түрдө талкуулоонун шарты), алардын арасында туура жана туура эмес, теоретикалык так же болбосо так эмес баалоо болушу мүмкүн, бирок ар бир айтылган ойдо чоң же азыраак чындыктын даны болот, кичине болсо дагы сөзсүз түрдө колдоо көрсөтүп, белгилөө керек.

Эми биз мындай активдүү окутуу усулдарын колдонуп студенттердин окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу ыкмасын карап чыгабыз: 1) эвристикалык баарлашуу, 2) “мээге чабуул”, 3) “тегерек үстөл” ыкмасы, 4) “ишмердүүлүк оюну” ыкмасы, 5) практикалык иштердин мелдешти жана аларды талкуулоо. Жана башка, айрым мугалим-ышкыбоздор колдонуп келген жигердүү усулдар.

Эвристикалык баарлашуу. Психологиялык табияты боюнча эвристикалык баарлашуу - бул жамааттык ой жүгүртүү же көйгөйгө жооп издеш үчүн маектешүү. Демек, педагогикада бул ыкма көйгөйлүү окутуу деп эсептелет, анткени ал көйгөйдү издөө үчүн маектешүүдөн эч айырмаланбайт. Педагогика алардын ортосунда формалдуу-сандык чек араны коет: эгер эвристик баарлашууда бир гана теманы караса, анда көйгөйлөрдү издөөдө көйгөйлүү кырдаалдардын топтомун карайт. Бирок, бул айырмачылыктарды байкоого болбойт, анткени иш жүзүндө баарлашуу убакта көйгөйдүн ортосундагы көрүнбөгөн чек араны байкоо мүмкүн эмес: мугалим менен угуучулардын ортосундагы сүйлөшүү темага байланыштуу көптөгөн маселелер боюнча маектешүүгө, башкача айтканда, билинбей эле талкуулоого айланат. Бирок бул жогоруда айтылган башка окутуу ыкмасы. Эвристикалык маектешүүнү кеңейтүү үчүн суроолорду берүүдө, көйгөйлүү окутуу ыкмаларын колдонуудагы аткарылган шарттарга жооп берет. Көйгөй кырдаалдан улам келип чыккан эвристикалык баарлашуу процесси интерактивдүү

окутуунун усулдарынын бирин гана болбостон, бул мугалимден башкаруунун атайын чеберчилигин талап кылат.

“Тегерек столдор” адатта ар кандай илимий тармактардын өкүлдөрүнүн көйгөйүн талкуулоо үчүн уюштурулат. Пикир алмашуу бир нече көйгөйдү чечүү жолдорун табууга мүмкүндүк берет, мындан ары алар жалпы илимий жыйынтыктарды табууга же коомдогу саясий туруктуулукка жетишүүгө жол ачат. Окутууда “тегерек үстөл” ыкмасы ар кандай кесиптеги адистердин катышуусу менен илимий көз караштардын натыйжасында теориялык маселелерди бириктирүү натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн колдонулат. Студенттик окуу-усулдук конференциянын алкагында студенттер-окутуучулар менен социолог- студенттер тобу же психолог-студенттердин “тегерек үстөл” өткөрүшү мүмкүн. Эң негизгиси, программага кирген, психологияда же башка сабактарда (педагогика, социология) кирген жана студенттердин кесиптик (психологиялык) кызыкчылыгын терең, ар тараптуу кароону талап кылган жалпы теманы тандоо керек. Ушул сыяктуу сабактарды башка ЖОЖдо психология адистиги боюнча студенттердин жана окутуучулардын чакыруусу менен өткөрүү тажрыйбасы бар. Бир сөз менен айтканда, “тегерек үстөл” ыкмасы психологияны окутууда ар кандай түрдөгү түзүлүштөрдү камтышы мүмкүн, эгерде сиз бир нерсени унутпасаңыз -бул теориялык маселени ар тараптуу позициялардан жана аны иш жүзүндө турмушка ашыруунун көз карашынын ар тараптуу кароонун зарылдыгын түшүнүү. Эгерде мындай муктаждык жок болсо, же бар болуп бирок аны баардык тараптар ишке ашыра алышпаса, анда тегерек үстөл кадимки эле семинарга айланат.

Ишмердүүлүк оюн ыкмасы. ЖОЖдо ар кандай кесиптеги адистерди даярдоо, ишмердүүлүк оюну көбүнчө башкаруу ишмердүүлүгүн окутуу үчүн колдонулат. Муну кээде окутуу ыкмасында: “ишмердүүлүктү башкаруу оюну” - деп аташат. Эгерде биз "ишмердүүлүк оюнунун маани-маңызын жалпысынан" аныктасак, анда ишмердүүлүк оюну Е.А. Хруцкий айткандай , - бул тууроо (имитациялоо, сүрөт, чагылдыруу) ыкмасы; ар кандай кырдаалдарда башкаруу чечимдерин оюн аркылуу чечүү жолдорун табуу; башкаруучу чечимдер оюн катышуучулары тарабынан орнотулган же иштелип чыккан эрежелерге ылайык ойношот.

Окутуу ыкмасы катары ишкердик оюн ыкмасынын маңызы студенттердин үйрөтүшү керек болгон иш-аракеттердин кырдаалдарын билим берүү моделдөөсүндө, демек, болочок адистерге кесиптик иш-аракеттерди аткарууга үйрөтүү үчүн, чыныгы объектилерде эмес, моделдөөнү колдонуу. Ошол эле учурда студенттер ар кандай ролдорду аткара алышат: мугалим, методист, билим берүү бөлүмүнүн инспектору, студент-практикант жана ал тургай окуучунун (мыкты окуучу, диктантта көп ката кетирген начар окуучу ж.б.). Мындай ишмердүүлүк оюнун алдын-ала пландаштырса болот (сценарий түзүү, ролдорду дайындоо, кырдаалды тандоо ж.б.) жана практикалык сабакта өткөрсө болот.

Активдүү окутуунун оюн ыкмалары, айрыкча ЖОЖдо окутуунун биринчи баскычтарында окууга чоң жардам берет. Ставрополь мамлекеттик университетинде “Университет менен таанышуу” оюн сабагы иштелип чыккан, ал кечээки окучууну университеттин иштөө шарттары менен тааныштырып, анда “Студент-блок-семестр” тааныштыруу ишмердүүлүк оюну 1-курстун студенттери менен өткөрүлдү. 2-курстан баштап, мугалимдеринин жана курсташтарынын алдында сүйлөп жатып, студент акырындык менен угуучуларга көнүп, кээде стресстик кырдаалда өз ойлорун чогултууга, ой жүгүртүү процессин активдештирүүгө үйрөнөт. 3-курста, өндүрүштүк практикага даярданып

жатканда студент эмгек жааматында иштөөгө даяр болуш керек. Белгилей кетчү нерсе, болочоктогу жаш адис иштей баштаганда, чоң кишилер тобунда иштөө тажрыйбасы жок, ал расмий жана расмий эмес (инсандар аралык) мамилелердин кандай экендигин иш жүзүндө көрө элек. Окутуу учурунда студент "чоң кишилердин" жумуш ролдорун моделдөө мүмкүнчүлүгүнө ээ болсо, командада көнүү процесси жеңилдейт [6, 47].

Билим берүү оюну - көйгөйлүү окутуунун формасы болуп саналат. Билим берүү процессиндеги көйгөйлөрдү изилдөө үчүн мыкты ыкма - бул чындыкты тууроо шартында чечим чыгаруу үчүн топтук көнүгүүнү камтыган оюн. Бул көз караштан алганда, студенттердин окуу иш-аракетинин жигердүү формасы катары ойноо ЖОЖдун билим берүү процессинде көйгөйлүү билим берүүнү уюштуруунун негизги формаларынын бири болуп саналат.

Билим берүү оюну окутуунун эки өзгөчө принцибин айкалыштырат: келечектеги кесиптик ишмердүүлүктү моделдөө принциби жана көйгөй принциби. Билим берүү оюнунда көйгөйдү чечүү процесси издөө, изилдөө болуш керек. Көпчүлүк көйгөйлөрдү чечүү бирдей мааниге ээ. Оюндардын бир эле түрүн кайталап өткөрүү студентте тиешелүү көндүмдөрдү калыптандырат. Бир көйгөйдү чечүү процессинде, билим берүү оюндарында бир катар көрүнбөгөн көйгөйлөр ачылып, алардын чечүү жолдору көрсөтүлүп, студенттердин көз-караштары кенеет.

Азыркы учурда көйгөйлүү кырдаалды чечүүчү билим берүүчү ишмердүүлүк оюндары иштелип чыккан. Билим берүү оюндарын колдонууга эң ыңгайлуу шарттар жогорку окуу жайлардын билим берүүнүн акыркы баскычында, жогорку курстун студенттеринин белгилүү бир деңгээлде билимге ээ болуп, өз алдынча иштей алышына шарт түзүлгөн убакта өткөрүү зарыл. Даярдоонун акыркы баскычында окутуунун адистешүүсү билим берүү маселелерин чечүүдө көйгөйлүү кырдаалды пландаштырууда жана уюштурууда жаны мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Окуу оюндарынын комплекстерин курууга болот, анын жардамы менен ар кандай адистиктин студенттери тарабынан татаал маселелерди чечүүнүн жолдору изделип, тармактар аралык байланыштар түзүлөт, адатта окутуунун салттуу ыкмасы менен аныкталбаган чыныгы тармактар аралык мамилелерди изилдөөгө болот. Келечектеги кесиптик ишмердүүлүктү оюнду моделдөө борборунда үлгү моделин куруу, ал бир жагынан реалдуу объектинин эң мүнөздүү белгилери менен касиеттерин чагылдырат, экинчи жагынан, изилденип жаткан сабактардын маанилүү жактарын толук чагылдырат. Оюн аркылуу окутуу мугалимдин ишмердүүлүгү кесипкөйлүк максатка жетүү - өзүнө коюлган педагогикалык тапшырмаларды чечүү үчүн аны пландаштыруу, уюштуруу жана башкаруу менен чектелет. Студенттердин иш-аракетинин максатынын жетүүнүн үч жолу бар: келечектеги кесиптик ишинде керектүү билимди, көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү алуу; студент үчүн чоң мааниге ээ болгон ролду ойноп, өзүн баалоо; студенттер тобунун ортосундагы таймашта жеңишке жетишүү. Кесиптик даярдоонун практикалык ыкмасы болуп, башкаруу көндүмдөрүнүн активдүү калыптанышын камсыз кылуу, оюн ишмердүүлүгү аркылуу окуу жайлардын натыйжалуулугун жогорулатуу.

Бул учурда, ишкердик оюну башка ыкмаларга караганда эффективдүү болуп чыкты, анткени ал студентти белгилүү бир (мугалим, директордун орун басары, билим берүү бөлүмүнүн инспектору ж.б.) ролду аткаруу менен чыныгы иш-аракеттердин аблына келтирип, аны конкреттүү ойлонууга жана объективдүү, айкын көз караштын негизинде максатка чыныгы натыйжага жетишүүгө түрткү болду.

Активдүү окутуунун салыштырмалуу жаңы ыкмаларынын бири – тренинг саналат. Айрым жогорку окуу жайларында тренинг иш-аракеттердин жүрүшүндө инсандар аралык өз ара аракеттенүү кырдаалдарын шыктандыруу үчүн окуу топторунда практикалык сабактын ыкмасы катары колдонула баштады. Тренингдик топтордо пайда болгон ар кандай кырдаалдар, билим берүүчү мааниде болгондуктан шарттуу оюн катары кабыл алынат, ошондуктан иш-аракеттердин натыйжасы үчүн толук жоопкерчилик менен иш алып баруу керек болгон реалдуу жагдайлар болуп саналат. Бул жерде иш-аракеттердин натыйжасы үчүн жоопкерчилик сезими өзгөчө болот: өзүнчө тренингде жана эркин талкуулоо учурунда топтук машыгуудагыдан да жооптуу, анткени топтогу өнөктөштөр үчүн да жоопкерчилик абдан чоң, себеби ар бир иш-аракеттердин ийгилиги бүткүл топтун ийгилигинин ачкычы. Бул аспект боюнча, тренинг бизнес оюнунун ыкмасына окшошот, мында оюн катышуучуларынын бири-бирине жоопкерчилик да күчтүү.

Бирок окутуунун ушул ыкмаларынын айырмасы айдан ачык: алардын бири теорияны (“теорияга негизделген иш” принциби боюнча) практикалык колдонууга үйрөтүү үчүн кызмат кылат, ал эми экинчиси - теориянын өзүн (“күнүмдүк турмуштук практикадан теория”) практикалык окутууга. Топтук окутуу ыкмасы социалдык психологияны окутууда колдонула тургандыгы бекеринен эмес, анын теориялык мазмунун толугу менен топтор аралык жана группалар аралык мамилелердин мыйзамдарына арналган. Топтук окутуу түрүндө практикалык көнүгүүлөрдө аларды түшүнүп, өздөштүргөн жакшы, себеби анда илимдин теориялык абалы моделденип, башка ыкмалар менен окулат (лекция, илимий адабияттарды окуу).

Биринчи сабакта киришүү бөлүгүнө көбүрөөк убакытты алат, анткени эрежелерди түшүндүрүү, катышуучулардын шыктандырууга көңүл буруу, иштин маанисин түшүндүрүү керек. Топтун биринчи сабагы топтун ченемдерин иштеп чыгуу, жумушка катышуучуларды тартуу, ошондой эле кыймыл-аракеттин андан аркы багытын аныктоо үчүн маанилүү.

Негизги бөлүк, адатта, белгилүү бир блокко кирген сабактын темасына арналат жана программага ылайык жүргүзүлөт. Топтун иш-жөндөмүн көзөмөлдөө, катышуучуларга сабакка түрткү берүү, агрессияны, ички конфликттерди же мугалим-психологдун нааразычылыгын иштеп чыгууга убакыт бөлүү маанилүү. Андан кийин сабактын негизги бөлүгү топтун муктаждыктарына ылайык өзгөртүлүп, учурга туура келген топтун иш-аракетин өркүндөтүү боюнча көнүгүүлөр каралат. Көнүгүүнү тандап алуу топтун өнүгүү баскычына жана өзгөрүлүшү керек болгон нерселерге жараша болот: топтун абалы же эки же үч катышуучунун абалына карай өзгөрөт.

Мазмундуу көнүгүүлөрдү тандоодо көптөгөн факторлор таасир этет: катышуучулардын курагы жана ой-жүгүртүү өзгөчөлүктөрү менен топтун өнүгүү деңгээли. Топ, канчалык деңгээлде ынтымактуу болсо, катышуучулар өзүн эркин сезген сайын, көнүгүүлөр ошончолук жеңилерээк жана “мазмундуу” болот. Бул катышуучулардын ортосунда физикалык байланыш болгон же көзүн жумуп жасалган көнүгүүлөр, ошондой эле катышуучулардын жеке инсандыгына түздөн-түз багытталган көнүгүүлөр бар. Кээде сабакта бир нече көнүгүүнү, ал эми сабактын көпчүлүгү бир сабакты толугу менен камтыган көнүгүүлөр да бар.

Негизги бөлүктө темага ылайык көнүгүүлөр гана эмес, маектешүүлөр, сүрөт тартуу, коллаждарды түзүү, ырларды жана композицияларды угуу, мисалдар, аңгемелер, поэмалар, анекдоттор ж.б. бар. Катышуучулар, алардын жашоосунда жана топто болуп жаткан окуялар

жөнүндө айта алышат. Топто болуп жаткан окуялар топтук тажрыйбага айланат, аны жеке катышуучулар жана бүтүндөй топ ишке ашыра алат. Бул үчүн көнүгүүлөр, чыгармалар, окуялар ж.б. талкууланып, катышуучулар тарабынан талдоого алынат. Мисалы, аңгеме адатта окулуп, андан кийин топтордо талкууланып турат. Аны ар бир катышуучу түшүнөт.

Аңгемени талкуулоодо катышуучулар бул маселе боюнча өз ойлорун айтышат, турмуштан алынган мисалдар, башкача айтканда, окуянын мазмунун, анда камтылган темаларга талдоо жүргүзүлөт. Теренирээк талдоо үчүн, аңгемени ролдоштуруп тартса болот. Андан тышкары, алынган маалыматты ар кандай толуктоолор үчүн колдонсо болот. Аңгемелерди же анекдот топтун кырдаалын же катышуучунун жүрүм-турумун мисал катары колдонсо болот. Окуяны сөз аркылуу түздөн-түз кабыл алгандан көрө, ролдоштурган икаяны кабыл алуу оңой, көргөн нерсеге каршылык деле болбойт.

Сүрөт тартуу, коллаж түзүү жекелик же топтук иш катары болот. Эки топто же эки адам биргелешип тарткан сүрөт иштери да болот. Өзүлөрүнүн иштерин топто көрсөтө алышат жана иштин авторлору, же болбосо көрүүчүлөр сүрөт тууралуу айтып бере алышат. Ошентип, ар биринин алган тажрыйбасы топтун ар бирине жеткиликтүү болот.

Окуудан тышкары атайын иш-чаралар каймана түрдө бүтүрүүгө жана кадимки иштерге багытталган. Мезгил-мезгили менен, катышуучуларды топтук сабактардын натыйжасында топтогон тажрыйбасын баалоого чакыруу керек. Катышуучулар топко көз каранды болбошу үчүн сабактарды аяктоо маанилүү. Бул төмөнкүдөй суроолор болушу мүмкүн:

“Бүгүнкү сабактан эмне эсиңизде калды?”, “Сабакта сизди таң калтырган бир нерсе болдубу?”, “Сизге сабакта жаккан жана жакпаган нерсени атаңыз” ж.у.с.

Жыйынтыктар:

1. Семинарда даярдануудагы тапшырма практиканы талдоо жана теорияда позицияны өздөштүрүү аркылуу теорияны тереңирээк түшүнүүгө багытталгандыгын семинарда талкуулоону колго алуу зарыл;

2. Практикалык сабакта, эреже катары, студенттер белгилүү теорияны практикада колдонууну үйрөтүүгө басым жасоо шарт;

3. Талкуу-семинарда (теориялык сабак) практикалык тапшырмалар теорияны өздөштүрүүгө кызмат кылат, ал эми практикалык сабакта теория практикалык көйгөйлөрдү жакшыраак түшүнүүгө жардам берүүнү эске алуу керек;

4. Эң негизгиси, талаш-тартыштардын жообун жана билдирүүлөрдү угууда педагогикалык такт болуш керек, бирок ошол эле учурда талкууга активдүү катышып, анын жүрүшүнө, жыйынтыгына оң таасирин тийгизип, өзүнүн оюн студенттерге таңуулабастан, алардын ой жүгүртүүсүн шыктандыруу керек. Бул жерде мугалимдин искусство менен чектешкен усулдук чеберчилиги даана байкалат.

Колдонулган адабияттар:

1. **Вербицкий, А.А.** Формирование познавательной и профессиональной мотивации [Текст] / А.А. Вербицкий, Т.А. Платонова. - М.: Просвещение, 1996. – 246 с.
2. **Гальперин, П.Л.** Методы обучения и умственное развитие студентов [Текст] / П.Л. Гальперин. - М.: Педагогика, 1995. – 324 с.
3. **Гальперин, П.Я.** Развитие исследований по формированию умственных действий у студентов [Текст] / П.Я. Гальперин // Психологическая наука. - М.: Педагогика, 1992. – 284 с.

4. Мюнстерберг, Г. Психология и учитель [Текст] / Г.Мюнстерберг. - Москва, 1997. - 320 с.
5. Авдеев, В.В. Психотехнология решения проблемных ситуаций [Текст] / В.В. Авдеев. — Казань, 1987. - 262 с.
6. Абрамова, Г.С. Введение в практическую психологию [Текст] / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург, 1999. – 244 с.
7. Короли, М.А. Проектная технология обучения при организации самостоятельной учебной деятельности бакалавров [Текст] / М.А.Короли, А.Д.Бадалова // Наука.Образование.Техника.- Ош: КУУ, 2017.- №3 - 4. - С.45 - 50.

Поступила в редакцию 23.02.2021 г.

УДК 3. 37.378

Былыкова М.М.

преп. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика

ЛЕКЦИЯ ОКУУДА СТУДЕНТТЕРДИН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫН ӨНҮКТҮРҮҮДӨ АКТИВДҮҮ ОКУТУУ ЫКМАЛАРЫН КОЛДОНУУ

Бул макалада изилдөөнүн предмети катары жогорку окуу жайында педагогикалык дисциплиналарды окутуу процесси каралган. Жогорку окуу жайында студенттерге лекция окууда студенттердин чыгармачылыгын өнүктүрүүдө активдүү ыкмаларды колдонууну аныктоо максатында изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Лекция өтүүдө бир топ натыйжалуу усулдардын колдонулушу каралган. Ал усулдардын негизинде лекция өтүүдө активдүү окутуу ыкмаларын колдонуунун шарттары аныкталган. Лекцияны уюштуруунун дидактикалык, психологиялык шарттары талдоого алынып, бир топ конкреттүү сунуштар берилген. Лекцияда активдүү окутуунун орду чоң экендиги, студенттердин чыгармачылыгын өркүндөтүүдө активдүү окутуунун таасири көп экендиги да ачыкталган. Алынган жыйынтыктар жогорку окуу жайында педагогикалык дисциплиналарды окутуу процессин жакшыртууга өбөлгө түзөт. Бул макаладагы материалдар жогорку окуу жайлардын окутуучулары үчүн лекциялык сабактарда колдонууга сунушталат.

***Негизги сөздөр:** лекция; активдүү окутуу; логикалык далил; визуалдык-лекция; семинардык сабак; психологиялык шарт; ой жүгүртүү; адаптация.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ НА ЛЕКЦИЯХ

В статье предметом исследования является процесс преподавания педагогических дисциплин в высших учебных заведениях. Были проведены исследования в целях определения использования активных методов, которые будут развивать творческие способности студентов на лекциях. Рассматривается использование ряда эффективных методов при проведении лекций. На основе этих методов определены условия применения активных методов обучения при проведении лекций. Анализируются дидактические, психологические условия организации лекции и даны ряд конкретных рекомендаций. Также было обнаружено, что активное обучение имеет значительное место при проведении лекций, и что активное обучение оказывает большое влияние на развитие творчества студентов. Полученные результаты будут способствовать улучшению процесса преподавания педагогических дисциплин в вузах. Материалы этой статьи рекомендуется преподавателям вуза для использования на лекционных занятиях.

***Ключевые слова:** лекция; активное обучение; логическое доказательство; визуальная лекция; семинарские занятия; психологические условия; адаптация; размышление.*